

KOVÁCS GYÖRGY

Protestantizmus és kapitalizmus.

Magyar gazdaság- és eszmetörténeti tanulságok

Szerző: Kovács György
ISBN 978-963-313-059-7
Kiadó: Szeged, DRHE Szegedre kihelyezett Vallás tanári Tanszék
Ethelbert Stauffer Teológiai Kutatóintézete, 2011 (251 oldal)

Vajon mit kereshet egy közgazdász szerző könyvének borítóján Ravasz László, Apáczai Csere János? – teheti fel a kérdést a jámbor olvasó. Kálvin még csak elmegy, Max Weber kapitalizmus-történeti, elég közismert elmélete nyomán a közvéleményben felderenghet a svájci francia menekült reformátor kérlelhetetlen alakja, amint kamatláb javaslatával és takarékosagra intő beszédeivel a tőkefelhalmozás megteremtésén szorgoskodik öntudatlanul is. De Apáczai a szakértők számára is inkább iskolatörténeti, pedagógiai, tudománynépszerűsítő jelentőségéről ismert. Ravasztól pedig, évtizedeken át azzal riasztották el az érdeklődő nagyrédeműt, hogy a sötét Horthy-korszak fő szellemi muma, noha teológus körökben hatásos igehirdetőként is merészelték némelyek emlegetni, illetve a népegyház bírálói a egyház missziósításának és a misszió egyháziasításának szorgalmazójaként emlékeztek rá. De mi közük lehet Magyarországon gazdaságtörténeti sikeréhez vagy kudarcához?

Kovács György abból a posztulátumból kiindulva, hogy a jóléti kapitalizmus társadalmait, legalább is történelmi ki-fejlődésük során a kálvini protestantizmus szelleme élte, azt vizsgálja, hogy a magyar református gondolkodók, ho-

gyan viszonyultak a gazdaság kérdéseihöz? Teszi ezt azért, mert megközelítse, ahogy maga írja „a nemzetgazdaságtan történeti iskolájának harmadik generációjaként értelmezhető”, amely noha „esettanulmányokon alapul, ismeretelméleti megfontolások alapján érvel”.

Feldolgozza a Nyugat-európai gazdasági folyamatok történetében kimutatható azon behatásokat, amelyek a reformátorok eszméit közvetítik. Így kimutatja például, hogy a pusztító harmincéves háborút követő németországi gazdaságfejlődésben, a kameralista gazdaságpolitikában teljes mértékben kirajzolódik Luther dualista szemlélete, illetve a társadalom jólétének biztosításában az általa a világi fejedelmeknek tulajdonított, Istentől kapott megbízás-ként felfogható szerepvállalás. Kiemeli, hogy a kálvini szellemiségű társadalmak az egyéni teljesítményektől várják a közjólét megteremtését, a merkantilista gazdaságpolitikát preferálva, míg a lutheranizmus hatása alatt munkálkodó német és skandináv társadalmakban a fejedelem feladata, mint a jó családapának, népe jólétét biztosítani a megfelelő gazdasági szabályozók alkalmazásával. Érdekes, és hozzánk már közelebb álló adalékkal is szolgál, a Habsburg-vertelen rekatolizációtól szenvedő osztrák birodalom vonatkozásában. A Mária

Terézia alatt létesített kameralisztika-tanszék vezetője Justi, maga is protestáns, ám mivel nem hajlandó katolizálni távoznia kell a bécsi egyetemről. Ez a látszólag nem túl érdekes részlet, felveti az olvasóban a kérdést: nincs-e összefüggés a rekatolizáció, a protestáns szellemiség kiszorítása és a gazdasági elmaradottság magyarországi konzerválódása között? A válasz Apáczai, Bethlen Miklós és Tessedik Sámuel munkásságának gazdasági vonatkozásain keresztül válaszolható fel.

Többek közt Apáczai azon eszmefuttatását ismerteti, amelyik az oktatás és a gazdaság sajátos összefüggésére utal. A Magyar Encyclopaedia negyedik fejezetében „rátér a főbb akadémiák (egyetemek) leírására. Erdély vonatkozásában a gyulafehérvári akadémiát említi illetve a felállítandó kolozsvárit (»ha lábra állhatna« kitétellel), Magyarország vonatkozásában a váradit, sárospatakit és debrecenit. A felsorolást követően viszont panaszkitörésének lehetünk tanúi, amikor megfogalmazza azon helyzet tarthatatlanságát, hogy e hazai intézmények nem érik el a külföldi akadémiák színvonalát, az ország nem áldoz gazdasági helyzetéhez mértén az akadémiákra. E fejezetben megjelenik merkantilizmusának ismét egy sajátos eleme, mikor arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyar ifjak külföldi akadémiákon tanulása miatt három év alatt legalább 15 000 tallér áramlik ki az országból, viszont abban az esetben, ha a mi akadémiánkra jönneek külföldi

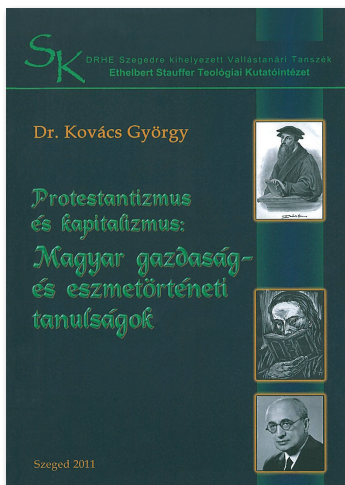
hallgatók, ez nemesérc pénz jelentős beáramlását eredményezhetné az országba.” Ilyen passzusok olvastán, ki az a magyarországi aktuális felsőoktatást valamelyest ismerő olvasó, akiben nem merülnének fel történelmi párhuzamok? Aki nem bosszankodna azon, hogy mennyi

pénz áramolhatna az országba, ha egy kicsit jobban odafigyelnénk azon hiányosságaink megszüntetésére, amelyek felszámolása esetén, akár háromszorosára is növekedhetne a hazánkban tanuló külföldiek száma, ami nem kevés bevételt is jelentene a nemzetgazdaságnak. És mennyi pénz vész el azáltal, hogy külföldön szellemi tőkefelhalmozást megvalósító tehetségeink,

nem tudják itthon befektetni számos ok miatt, hasznot hajtó intelligenciájukat.

De Bethlen Miklós javaslatát az erdélyi gazdaság fellendítésére sem lehet olvasni anélkül, hogy ne ötlene fel annak sok vonatkozásban máig, sőt holnapig ható aktualitása. „...kifejti, hogy egy ország meggazdagodásához az alábbiak szükségeltetnek: más országok termékeinek általbocsátása kereskedelem által (tranzitkereskedelem), idegen országok nyers termékeinek megvásárlása, majd feldolgozásukat követően nagy nyereséggel történő visszaadása, az országban bőven termő cikkek nagy mértékű kivitele, csak jó pénznek a forgalomban tartása, a sok pénznek az országból történő kivitelének megakadályozása, emberek munkátlanságának elkerülése...”

A sárospataki és debreceni diák Tessedik Sámuelnek nem volt a Beth-

lenéhez hasonló hatalma, hatásköre a gazdasági élet befolyásolására. De egyrészt saját példája, mintaiskolája által, másrészt a közvéleményhez és az udvarhoz intézett elképzelései által, arra is felhívta a figyelmet, hogy milyen nagymértékben hozzájárulhat a közjóhoz egy lelkész vagy egy tanító, akár prédikációin, akár az iskolai nevelésen keresztül.

Visszatérve a fentemlítettek (és még sokan mások) munkájának elemzése során kapható válaszra, azt így foglalja össze Kovács: „...a koraujkori magyar viszonyok között a protestantizmus, illetve különösképpen a kálvinizmus »aktív« kapitalizmusformáló ereje nem mutatható ki...”, ami mégis létezett, az „...az ellenreformációval szembeni küzdelemben, a rendi pozíciók és a nemzeti függetlenség védelmében, egyfajta alkotmányvédelmi szerepben jelentkezett...” Magyarán a politikai önvédelemben elvérzett a magyar társadalom gazdaságfejlesztésre fordítható energiája. Így a „...XIX. század végétől egy másféle szerepről kell majd beszélnünk a protestáns etika vonatkozásában, egy tulajdonképpeni »passzív« kapitalizmus-

formáló hatásról: az eltorzult kapitalizmusra történő reflexióról...”

Hogy ez milyen módon valósult meg Kovács J. István, Ravasz László, Sebestyén Jenő, Makkai Sándor és a többiek életművében, maradjon itt titokban, remélve, hogy az eddig leírtak felkeltették a kegyes olvasó érdeklődését a könyv elolvasására. Mert érdemes elolvasni. Akkor is, ha sok, olvasás közben megfogalmazódó kérdésre nem ad választ a szerző. Ez nem bűn és nem is erény. Nyilván nem lehet elvárni, és nem is tűzheti ki célul a közgazdász, hogy a magyar gazdaságtörténet sok kusza szálát felgöngyölítse egy műben, és beillessze az európai kontextusba. De egy bizonyos: annak a ma is nagyon aktuális viszonyoknak, ami a szellemiség és a gazdaság egymásra hatásának egyszerre komplex elméleti és ugyanakkor hűsbavágó kérdéskörét illeti, számos történelmi aspektusát pontosan leírja. Fontos tett ez, kellett egy archimédeszi pont, az elinduláshoz. Ez megtörtént. Aki elolvasta a könyvet, izgalommal várhatja a folytatást, az eddig ki nem bontott problémák megközelítését.

Molnár János